

NECMEDDİN ŞAH MÜBÂREK

(نجم الدين شاه مبارک)

(ö. 1146/1733)

Urdu şairi.

1093 (1682) yılında Gevâliyâr (Gwalior) şehrinde doğdu. Muhammed Gavs Gevâliyârî Şettârî'nin torunudur. Asıl adı Necmeddin olmakla birlikte Şah Mübârek diye şöhret buldu ve şiirlerinde "Âbrû" mahlasını kullandı. 1117'de (1705) Delhi'ye göç etti ve öğrenimini burada tamamladı. Ak-rabası olan Sirâceddin Ali Han onun öğrencisi oldu. Bâbürlü hükümdarlarının hizmetinde bulundu; Narinol'da (Narnaul) Seyyid İvaz Ali Han'ın maiyeti arasına girdi. Hayatının büyük bir kısmı Bâbürlüler Devleti'nin sıkıntı içinde olduğu ve İngiliz et-kisinin güçlendiği dönemde geçti. Bir rahatsızlık sonucunda gözlerinden birini kaybetti. 24 Receb 1146'da (31 Aralık 1733) Delhi'de vefat etti ve Seyyid Hasan Resûl-nümân'ın yanına defnedildi.

Gençlik yıllarını Evrengzîb devrinde ve sonrasındaki karışıklık yıllarında geçiren Şah Mübârek, edebî ürünlerini daha çok Nâsîrüddin Muhammed Şah'ın hükümdarlık yıllarında (1719-1748) vermiştir. Yaşadığı dönemde toplumun çeşitli kesimlerinin zevk ve eğlenceye dalmış olması sebebiyle onun şiiri de gerek konu gerekse üslûp bakımından devrin özelliklerini yansıtmış, şiirindeki cinsiyet temayülleri çağdaş edebiyat yazarlarının dikkatini çekerek inceleme konusu yapılmıştır.

Necmeddin Şah Mübârek'in şiir söylemeye başladığı sıralarda Farsça şiir gele-neği yanında mahallî Bhaka tarzı da özellelikle onun doğum yeri olan Gevâliyâr'da hâkimdi. Bu tarz halk arasında çok tutulduğundan Necmeddin Şah duygu ve düşüncelerini bunlarla ortaya koymuştur. Aslında onun şiiri büyük oranda Fars şiirinin özelliklerini barındırmakta, ancak gerek konu gerekse kullandığı kelimeler bakımından mahallî unsurları da içermektedir. Şah Mübârek'in tercih ettiği bu yeni karma tarzı zamanla pek çok şair ve edip de benimsemiştir.

İlk şiirlerini Farsça kaleme alan Şah Mübârek daha sonra Urduca yazmıştır. Onun şiirine daha çok çift mânalı kelimelerin kullanıldığı, çok renkli ve dikkat çekici konuların ele alındığı bir nazım türü olarak "ihâm" (ihâmğû) deniliyordu. İhâm sanatı birbirinden farklı birkaç unsuru bir araya getirdiğinden çok zor olsa da Şah Mübârek bunu başarmış ve bu sanatı geliştirmiştir.

Ondan sonra bölgede edebiyat dili Farsça'dan Urduca'ya kaymış ve giderek Farsça'nın yerini Urduca almaya başlamıştır.

Eserleri. 1. *Dîvân-ı Âbrû* (haz. Muhammed Hasan, Aligarh, ts.; Delhi 1964). Şair bu eseriyle Kuzey Hindistan'ın ilk Urduca divan yazarı olarak kabul edilir (Cemîl Câlîbî, II, 207). Muhammed Hasan, Hindistan'ın 1857'deki bağımsızlık savaşında telef edildiği ve nüshalarının çok nâdir olduğu söylenen divanın (Saksena, s. 50-51) Hindistan, Pakistan ve İngiltere'de mevcut yazmalarını esas alarak ikinci bir neşrini gerçekleştirmiştir (New Delhi 1990). **2. *Ârâ'îş-i Ma'sûk***. Bir mesnevidir (a.g.e., s. 51). Şah Mübârek'in çeşitli şiirleri ve sözleri bir araya getirilerek *İntihâb-ı Gazelîyyât-ı Âbrû* (haz. Muhammed Zâkir, New Delhi 1991) ve *İntihâb-ı Kelâm-ı Âbrû* (haz. Zafer Ahmed Siddîki, Leknev 1997) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüseyin Âzâd, *Âb-ı Hayât*, Lahor 1907, s. 91-95; Melik Hasan Ahter, *Urdû Şâ'iri meyn İhâmğû'î ki Tahrik*, Lahor 1986; Enver Sedîd, *Urdû Edeb ki Muhtasar Tarih*, İslâmâbâd 1991, s. 139-140; Cemîl Câlîbî, *Tarih-i Edeb-i Urdû*, Lahor 1994, II, 207, 210-240; İqtida Hasan, *Later Moghuls and Urdû Literature*, Lahor 1995, s. 99-100; R. B. Saksena, *A History of Urdu Literature*, Lahor 1996, s. 14, 49-51; Fermân Fethpûrî, *Urdû Şu'arâ key Tezkirey aor Tezkire Nigârî*, Karaçi 1998, s. 371-372, 627-634; *Same-Sex Love in India: Readings from Literature and History* (ed. R. Vanita – Saleem Kidwai), New York 2000, s. 161 vd.; Tebessüm Kâşmîrî, *Urdû Edeb ki Tarih İbtidâ sey 1857 tek*, Lahor 2003, s. 270-274; Shamsur Rahman Faruqi, "Conventions of Love, Love of Conventions: Urdu Love Poetry in the Eighteenth Century", *Sâlnâme-i Dirâsât-ı Urdû: The Annual of Urdu Studies*, XIV, Chicago 1999, s. 19; Muhammed Hasan, "Âbrû", *Meusû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 24.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

NECMEDDİN et-TÜFÎ

(bk. TÜFÎ).

NECRAN

(نجران)

Suudi Arabistan'ın güneybatısında tarihî bir şehir.

Yemen'in kuzeyinde yer alan ve bugün Suudi Arabistan sınırları içinde kalan Necran'ı İbn Hurdâzbih Güney Necd'e (*el-Mesâlik*, s. 248), Bekrî Hicaz'a (*Mu'cem*, II, 575) dahil etmiştir. Şehir, Asîr dağlık bölgesinde geniş bir kesimin sularını toplayan aynı adlı vadinin (Vâdinecrân) verimli top-

rakları ortasında ve Hadramut tarafından gelip Hicaz, Bahreyn, Irak, Filistin ve Suriye'ye yönelen ticaret yolları üzerinde kurulmuş bir vaha yerleşmesidir. Günümüzde olduğu gibi tarih boyunca bir tarım, sanayi ve ticaret merkezi olarak tanınmıştır. Ortaçağ'da özellikle deri ve dokuma ürünleriyle meşhurdur.

V. yüzyılda Hire ile ticaret yapan Hannân (Hayyân) vasiyetiyle Hıristiyanlığın girmeye başladığı Necran daha sonra Bizans İmparatoru Iustinianos'un (527-565) zulmünden kaçan monofizitlerin sığınması sonucunda Doğu kilisesinin Güney Arabistan'daki başlıca merkezi haline geldi. 523 yılında, Yahudiliği kabul etmiş olan Himyerî Hükümdarı Zünûvâs şehri ele geçirdi ve buradaki hıristiyanlara şiddetli baskı uygulayıp dinlerinden dönmelerini istedi. İnançlarından vazgeçmeyen çok sayıda hıristiyan içi ateş dolu hendeklere atılarak yakıldı. Bunun üzerine Hıristiyanlığın temsilcisi ve koruyucusu Bizans'ın desteğiyle Habeş necâsisi Yemen'e bir ordu gönderdi (525). Zünûvâs'ın mağlûp edilip Himyerî yönetimine son verilmesiyle bölge Habeşistan hâkimiyeti ve Bizans nüfuzu altına girdi. Bu dönemde Necran'da birçok kilise ve manastır inşa edildi. Özellikle yakılarak öldürülen hıristiyanların anısına yaptırılan ve Kâ'betü Necrân (Deyrü Necrân) denilen manastır-kilise ünlü bir ziyaret yeri haline geldi. Bakımını ve diğer hizmetlerini Benî Hâris b. Kâ'b (Belhâris) kabilesinin kollarından Benî Abdülmedân b. Deyyân'ın üstlendiği kilise ve Saint Arethas adıyla aziz ilân edilerek onun koruyucusu sayılan şehidlerin başı Hâris b. Kâ'b sebebiyle Necran kutsallık vasfı kazandı ve Hıristiyanlığın hac merkezlerinden biri oldu. Batı ve İslâm kaynaklarında yer alan, Necranlı hıristiyanların mâruz kaldığı ağır işkencelerden Kur'an-ı Kerim'de bahsedilir ve bu insanlar için "müminler" tabiri kul-

Eski Necran (Uhdûd) harabelerinden bir görünüşü

Necran'da emirlik sarayı

lanılır (el-Burûc 85/4-9; bk. ASHÂBÜ'UH-DÛD; BURÛC SÛRESİ).

Hz. Peygamber, Necran hıristiyanlarına Mekke'nin fethinden sonra bir davet mektubu gönderdi; onlar da muhtemelen 9 yılında (631) Medine'ye içlerinde ileri gelen din adamlarının da bulunduğu altmış kişilik bir heyet yolladılar. Dinî konulardaki bazı tartışmaların ardından (bk. MÛBÂHELE) dinlerinden vazgeçmeyen Necran heyetiyle İslâm hâkimiyetini tanıdıkları bir antlaşma yapıldı. Antlaşmada Necran hıristiyanlarının mal, can ve din hürriyetleri koruma altına alınmakta, buna karşılık yılda 2000 elbise vermeleri ve Necran'a gidecek müslüman görevlileri bir ay misafir etmeleri gibi hususlar karara bağlandı. Heyetin isteğiyle, aralarında malî konularda vuku bulacak ihtilâflarda hakemlik yapması için Ebû Ubeyde b. Cerrâh onlarla birlikte gönderildi. 10 (631) yılında Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'i 400 kişilik bir kuvvetin başında çoğunluğu müşrik olan Benî Hâris b. Kâ'b'ı İslâm'a davet etmekle görevlendirdi ve kendisine zor kullanmadan önce üç gün beklemesi emrini verdi. Kabilenin büyük bir kısmının İslâmiyet'i kabul etmesi üzerine Necran savaş yapılmadan İslâm topraklarına katıldı. Hâlid b. Velîd, burada bir süre kalıp başlıca dinî hükümleri öğrettikten sonra bir Necran heyetiyle beraber geri döndü. Resûl-i Ekrem bizzat Medine'ye çağırıldığı heyete ikramlarda bulunup hediyeler verdi ve içlerinden Kays b. Husayn'ı Benî Hâris'e emîr tayin etti. İslâm dinini ve Kur'an'ı öğretmek, zekâtları toplamak için de ensardan Amr b. Hazm'ı onlarla birlikte yolladı. Hz. Peygamber, Benî Hâris'ten bazı kişi ve ailelere ayrıca dokuz mektup gönderdi. Ertesi yıl peygamberlik iddiasında bulunan Esved el-Ansî, Necran yöresinden topladığı 600-700 atlıdan meydana gelen kuvvetleriyle isyan etti ve Amr b. Hazm'ı buradan uzaklaştırdı. Ancak Necranlılar'dan İslâm'a girenler

dinlerine sadık kaldılar; hıristiyanlar da Halife Ebû Bekir'e gelerek Resûl-i Ekrem ile yapmış oldukları anlaşmayı yenilediler. Necran hıristiyanları Hz. Ömer devrinde buradan sürüldüler ve Irak'a gidip Necrâniye adını verdikleri Kûfe'ye yakın bir yere yerleştiler. Bir kısım hıristiyan ise Necran'da kalmaya devam etti.

İslâm hâkimiyeti döneminde zamanla Necran'ın birkaç mil kuzeybatısında yine aynı adla anılan bugünkü yerleşim merkezi oluşmuş ve günümüzde harabelerine Uhdûd denilen eski Necran terkedilmiştir. Şehrin harabeleri Carsten Niebuhr (1764), Joseph Halévy (1870), Harry Saint John Bridger Philby (1936) ve Juris Zarins (1980) gibi birçok Batılı gezgin ve arkeolog tarafından incelenmiştir. Eskiden Yemen sınırları içerisinde bulunurken 1934 tarihli Taif Antlaşması ile Suudi Arabistan'a bırakılan ve aynı adı taşıyan idarî bölgeye dahil edilen Necran'ın nüfusu 2005 yılının başlarına ait tahmine göre 129.000'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *e'l-Tabakât*, I, 356-358; II, 169; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 90-110; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 248; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen-Paris 1877, II, 575; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 266-271; Şâmi, *Sübütü'l-hüdâ*, VI, 640-651; C. Niebuhr, *Beschreibung von Arabien* (ed. Fuad Sezgin), Frankfurt 1995, s. 274; Hüseyin Halef eş-Şeyh Haz'al, *Târîhu'l-Cezireti'l-'Arabiyye fi 'asri's-Şeyh Muhammed b. 'Abdüvehhâb*, Beyrut, ts. (Matâbiu dâri'l-kütüb), s. 247-253; J. S. Trimmingham, *Christianity among the Arabs in Pre-Islamic Times*, London-New York 1979, s. 294-307; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 19, 23-65; a.m.f., "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhale", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II, Ankara 1975, s. 143-149; a.m.f., "Hz. Ömer'in Hayber ve Çevresi ile Necran'dan Gayr-i Müslimlerin Çıkarması", *DÜİFD*, I (1983), s. 51-66; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 165-199; G. R. D. King, *The Byzantine and Early Islamic Near East* (ed. G. R. D. King - A. Cameron), Princeton 1994, s. 181-205; J. Halévy, "Rapport sur une mission archéologique dans le Yémen", *JA*, XIX (1872), s. 5-98, 129-266, 489-547; W. G. Greenslade, "The Martyrs of Najran", *MW*, XXII/3 (1932), s. 264-275; J. Zarins v.dğr., "Preliminary Report on the Najrân / Ukhdûd Survey and Excavations 1982/1402 AH", *Atlat*, VII/1, Riyad 1983, s. 22-40; Y. Shitomi, "De la chronologie de la persécution de Nağran", *Orient*, XXVI, Tokyo 1990, s. 27-42; J. Beaucamp v.dğr., "La persécution des chrétiens de Nağrân et la chronologie himyarite", *Aram*, XI-XII, Oxford 1999-2000, s. 15-83; A. Moberg, "Necran", *IA*, IX, 165-167; İrfan Shahîd, "Nağrân", *EI*² (İng.), VII, 871-872; W. J. Burghardt, "Najran, Martyrs of", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1981, X, 200; "Najran", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1989, IX, 54-56. MUSTAFA L. BİLGE

NECRÂNÎ, Takıyyüddin

(تقی الدين النجرائی)

Takıyyüddin Muhtâr b. Mahmûd el-Ucâli en-Necrânî el-Mu'tezilî (VII./XIII. yüzyıl)

Mu'tezile kelâmcısı.

Hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Künyesinden Necranlı olduğu anlaşılmalta, ancak aynı adı taşıyan birden fazla yerleşim merkezi bulunduğu bunların hangisine mensup olduğu bilinmemektedir. Necrânî nisbesini Bahrânî şeklinde okuyanlar varsa da bu isabetli görünmemektedir. C. Brockelmann, Necrânî'nin *el-Kâmil fi'l-istikşâ'* adlı eserinde Rüknedin el-Hârizmî'den (ö. 536/1141) "hocamız" diye söz etmesinden, ayrıca kaynaklarda doğumu hakkında verilen en erken tarihin 505 (1111), *el-Kâmil fi'l-istikşâ'*ın istinsah tarihinin 675 (1276) olmasından hareketle onun VI (XII) ile VII. (XIII.) yüzyıllar arasında yaşamış olabileceğini kaydetmektedir (*GAL*, I, 606). Seyyid Muhammed eş-Şâhid ise *el-Kâmil*'in 675 yılında istinsah edilmesini ve müstensihin Necrânî'yi dua ile anmasını göz önünde bulundurarak müellifin bu tarihten önce vefat etmiş olabileceğini söylemektedir (*el-Kâmil fi'l-istikşâ'*, neşredenin girişi, s. 13). Wilferd Madelung, Necrânî'nin, Mu'tezile'nin Kâdî Abdülcebâr ve öğrencilerinden Ebû'l-Hüseyn el-Basrî çizgisinde gelişen Basra ekolüne bağlı ve Rükneddin el-Hârizmî'nin öğrencisi olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Seyyid Muhammed eş-Şâhid, onun Zeydiyye'ye intisabına ilişkin görüşlere karşı çıkarak *el-Kâmil*'de Zeydiyye'ye yakınlığını gösteren herhangi bir işarete rastlanmazken Mu'tezilî olduğuna delâlet eden birçok işaretin bulunduğunu kaydetmekte, örnek olarak da Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Nazzâm ve Kâ'bî gibi Mu'tezile âlimlerinden "şeyhlerimiz, ashabımız" diye söz etmesini göstermektedir (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. 11).

Necrânî, ilk dönem Mu'tezile kelâmcılarının tabiat felsefesini önceleyen yaklaşımlarına karşılık Ebû Hâşim el-Cübbâî, Kâdî Abdülcebâr, Ebû'l-Hüseyn el-Basrî ve Rükneddin el-Hârizmî gibi muhafazakâr eğilimli Mu'tezile âlimlerinin görüşlerini benimsemiş, kelâm tartışmalarında Tanrı merkezli bir yöntem izleyerek daha çok Allah'ın varlığı ve sıfatları üzerinde durmuştur (Elshahed, s. 236-237). Bu dönemde mensup diğer Mu'tezile kelâmcıları gibi Necrânî de kelâm tartışmalarında ak-